

II

Μένει ακόμη νὰ τοποθετήσωμε τὸν φιλόσοφο μέσα στὸν αἰῶνα ὅπου ἔζησε, νὰ χαρακτηρίσωμε τὸν αἰῶνα του καὶ ταυτόχρονα ὅλο τὸ ἔργο τοῦ φιλοσόφου μέσα σ' αὐτόν.

(1) Descartes ἔζησε τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα, ἐγεννήθηκε στὰ 1596 καὶ ἀπέθανε στὰ 1650, ἔζησε δηλαδή μόνις 54 χρόνια. Καὶ οἱ δύο ἄλλοι φιλόσοφοι τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ, ὁ Γασκάλ καὶ ὁ Σπινόζα, ἔζησαν λίγα χρόνια, ὁ πρῶτος ἔζησε μόνις 40 χρόνια καὶ ὁ δεύτερος μόνις 45 χρόνια.

Ἡ φιλοσοφία ὅμως τοῦ Καρτεσίου καλύπτει ὅλον τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα. Τὸν προηγούμενο αἰῶνα τὸν καλύπτουν δύο μεγάλα πνευματικὰ γεγονότα, ἡ Ἀναγέννηση καὶ ἡ Μεταρρύθμιση. Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο κινήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀποδεσμεύθηκε ἡ νέα ἐποχὴ, ἡ νέα Εὐρώπη ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα, εἶναι τὸ ἀνθρωπιστικὸ κίνημα τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τὸ ὀρησκειτικὸ κίνημα τῆς Μεταρρυθμίσεως. Καὶ τὰ δύο ὅμως εἶναι κατὰ βάθος κινήματα ἀνθρωπιστικά· ἓνα κῆμα ἀνθρωπισμοῦ ἀπλώνεται μ' αὐτὰ ἐπάνω στὴν Εὐρώπη. Τὸ ἀπόλυτο κῆρος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας θριαύεται καὶ τὰ ἔθνη ἀποδεσμεύονται ἀπὸ τὴ μοναρχικὴ πειθαρχία τοῦ παπισμοῦ· ἐορτάζουν τὴν ἐλευθερίαν τους καὶ συνειδητοποιοῦν τὸ καθένα τὴν προσωπικότητά του. Οἱ δυτικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἀρχίζουν τώρα νὰ ὁμιλοῦν ὁ καθένας τὴ δική του γλῶσσαν, πολιτικὴν, φιλοσοφικὴν, καλλιτεχνικὴν, ἐπιστημονικὴν, ὀρησκειτικὴν, φιλοσοφικὴν. Ὅλα ἀπὸ χιλίων ἐτῶν πειθαρχία κάτω ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν οἱ δυτικοὶ λαοὶ προβάλλουν τὸ πρόσωπό τους, ξυπνοῦν ὡς αὐθίπαρκες ἱστορικὲς προσωπικότητες. Ὁ δέκατος ἑκτος αἰῶνας εἶναι ὅλος δραματικότητα, εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν διαιρέσεων, τοῦ διαφορισμοῦ τῶν δυνάμεων τῶν διαφόρων λαῶν. Ὁ λαϊκὸς δυναμισμὸς ἔρχεται τώρα εἰς τὸ φῶς καὶ συγκεντρώνεται στὰ πρόσωπα μεγάλων ἀνθρώπων, καλλιτεχνῶν, πολιτικῶν, ἐπιστημόνων, φιλοσόφων. Μία πνευματικὴ

πολυχρωμία ἐμφανίζεται τώρα ἐπάνω στὴ δυτικὴ Εὐρώπη, ἢ ὅποια ἀντικαθιστᾷ τὴ μονοχρωμία τοῦ Μεσαίωνα

Μιὰν ἄλλην εἰκόνα παρουσιάζει ὁ δέκατος ἑβδομος αἰώνας. Ἡ Ἀντιμεταρρύθμιση στὸν ὀρησκευτικὸ τομέα, τὸ συγκεντρωτικὸ, ἀπολυταρχικὸ κράτος στὴν πολιτικὴ, ἡ ἀπόλυτη λογοκρατία καὶ συστηματικότητι στὴ φιλοσοφία, ὅλα αὐτὰ τείνουν νὰ συνδέσουν μὲ ἄλλον καινούργιο τρόπο ὅσα ἐχώρισε ὁ προηγούμενος αἰώνας. Ὑστερα ἀπὸ τὴ διαίρεση ποὺ ἔγινε στὸν προηγούμενον αἰώνα, ἀκολουθεῖ τώρα ἡ τάση πρὸς συναίρεση καὶ πρὸς ἔνωση. Ἡ ἐκκλησία ἐνώνεται τώρα ἐπίσημα μὲ τὸ κράτος. Ἡ πολιτικὴ ἀπολυταρχία ἀποκαθικρύνεται σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ὁ Richelieu κηρύσσει ὅτι «ὁ βασιλεὺς εἶναι τὸ ζωντανὸ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ». Ἡ συγκέντρωση τῶν ἐξουσιῶν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου εἶναι τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐποχῆς. Ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι ἢ ἐποχὴ τῶν δυναστειῶν. Ἡ πολιτεία, τὸ κράτος, θεωρεῖται ὡς ζωντανή, ἑμφυχη ἵπταρξη. Τὰ ἄτομα ὑποχωροῦν ἀπέναντί της· τὸ πολιτικὸ δόγμα τῆς ἐποχῆς εἶναι *Salus publica suprema lex*. Τὰ κοσμικὰ καὶ πολιτικὰ πρόσωπα σ' αὐτὸν τὸν αἰώνα εἶναι κληρονόμοι τῆς Ἀναγεννήσεως ὡς πρὸς τὸ ἰδανικὸ γιὰ τὴ δόξα, τὸ κλέος, ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ μέσα τους μεταστρέφεται σὲ λατρεία πρὸς τὴ δύναμη, πρὸς τὴν ἀπολυταρχία. Μὲ τὸ συγκεντρωτικὸ τῆς σύστημα ἢ Γαλλία γίνεται σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν αἰώνα ἡ κλασσικὴ πολιτεία τῆς ἀπολυταρχίας. Παντοῦ γίνεται συλλογὴ δυνάμεων, ἢ ζωὴ συλλέγεται τώρα σὲ ἐνότητες, σὲ σωματεῖα, σὲ συλλογικὰ γενικῶς σώματα. Ἡ ἐπιστήμη συγκεντρώνεται στὶς Ἀκαδημίαις, τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους συγκεντρώνεται στὴν ἐθνικὴ γλῶσσα. Ἰδρύνονται παντοῦ ἑταιρεῖες, μεγάλα μοναχικὰ τάγματα.

Ὑστερα ἀπὸ τὸν ἀγῶνα ποὺ ἔγινε στὸν προηγούμενον αἰώνα γιὰ αὐτοτέλεια, παρατηρεῖται τώρα μία βαθύτατη λαχτάρα πρὸς ἔνωση, πρὸς συλλογὴ καὶ εἰρήνευση. Αὐστη-

ρή πειθαρχία επικρατεῖ παντοῦ· στους χαρακτήρες, στη γλῶσσα, στην ἐπιστήμη, στην τέχνη, στην πολιτική. Ὅλα διευθύνονται ἀπὸ πάνω καὶ ὅλα ἔλκονται πρὸς τὰ πάνω, πρὸς τὴν κεφαλή καὶ τὸ κέντρο. Συστηματικὴ τάξη καὶ πειθαρχημένη ἀσκήσις σὲ ὅλα· τοῦτο εἶναι τὸ γνῶρισμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Τὸ σύστημα ὅμως καὶ ἡ πειθαρχία δὲν εἶναι αὐθαίρετα, ἀλλὰ ἔρχονται ἀπὸ τὴ λογικὴ, ἀπὸ τὸν λόγον. Ὁ δέκατος ἑβδόμος αἰῶνας εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ λόγου, τῆς λογικῆς. Ὅλα ἀνάγονται τώρα εἰς τὴν ratio, raison. Πρὸ παντὸς ἡ πολιτεία τείνει νὰ τὰ ἀναγάγῃ ὅλα εἰς τὴν ratio. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ὅπου θριαμβεῦει ἡ ratio status, ἡ raison d'état. Ὁ κόσμος, τὸ σύμπαν, ἡ πολιτεία, ἡ πίστις, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ὅλα στὸν αἰῶνα αὐτὸν λογοκρατοῦνται. Ὅλα θέλουν νὰ δικαιωθοῦν ἀπὸ τὸν λόγον. Ἄκωμα καὶ ἡ ποίηση θεωρεῖται τώρα διδακτὴ, ἀκόμα καὶ ἡ φαντασία ἀνάγεται σὲ ὠρισμένες ἀρχές. Οἱ ποιηταὶ γίνονται περισσότερο διδακτικοί, καὶ τὰ βιβλία περὶ ποιητικῆς εἶναι στὸν αἰῶνα αὐτὸν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ποιητάς. Ὁ νόμος τῆς αἰτιότητος στὴν ἐπιστήμη επικρατεῖ ἀπόλυτα· τὰ μαθηματικὰ ἐφαρμόζονται τώρα μὲ συνέπεια γιὰ τὴ μηχανικὴ κατάκτηση τοῦ κόσμου. Ἡ προοπτικὴ στὴ ζωγραφικὴ τακτοποιεῖ φαινόμενα, ποὺ πρὶν ἔμειναν σκόρπια στὴν ἐπιφάνεια τοῦ πίνακος. Ὅλα αὐτὰ ἔχουν μίαν κοινὴ ρίζαν, ὅλα ἔρχονται ἀπὸ τὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς νὰ ἡγεμονεύσῃ τὰ πάντα μὲ τὸ λογικὸ της.

Ἡ ζωὴ καὶ ὁ κόσμος συντάσσονται μνημειακὰ κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν σὲ σύστημα, ὅπου ὅλα ὑποτάσσονται σὲ ἓνα καὶ σταθερὸ στοιχεῖον, στὸν λόγον. Αὐτὸς εἶναι τὸ δυναμικὸ σημεῖον τῆς ἐποχῆς, αὐτὸς ἡ ἄρχουσα σκοπιά. Κάτω ἀπὸ τὸ ἓνα τοῦτο καὶ παντοδύναμον στοιχεῖον, κάτω ἀπὸ τὴ μίαν αὐτὴν καὶ κυρίαρχην δύναμιν, ὅλα τᾶλλα γίνονται ἀπλᾶ μέσα, ἀπλᾶ φαινόμενα, ἀπλᾶ μέρη ἑνὸς ὅλου. Τὸ ἓνα καὶ γενικὸν επικρατεῖ ὡς Θεός, ὡς βασιλεύς, ὡς ἐκκλησία, ὡς πολιτεία, ὡς νόμος καὶ τάξις, ὡς μέθοδος καὶ κανόνας, ὡς πα-

ράδειγμα και ιδέα. Είναι φανερό τώρα ποιός θα είναι. ο τύπος του φιλοσόφου, ποιός θα είναι ο φιλόσοφος της εποχής αυτής. Ο Καρτέσιος, ο πνευματικός ηγέμων της εποχής αυτής, είναι ο φιλόσοφος του λόγου και της μεθόδου, ο κριτικός και συστηματικός, ο μεγάλος σχεδιαστής των εννοιών, ο αρχιτέκτων και οικοδόμος. Απέναντι από τη Μάγχη, στην Αγγλία, ο σύγχρονος του Descartes, ο Βάκων, κατέχεται από τη λαχτάρα να κατακτήσει τον κόσμο με τη ναυσιπλοΐα, το εμπόριο, με την τεχνική και την πρακτική επιστήμη. Ο Descartes θέλει να κατακτήσει τον κόσμο με τη θεωρία και τον καθαρό λόγο. Είναι ο μεγάλος θεωρητικός και ο ιδρυτής της μεθόδου του λόγου. Ο πρακτικός Βάκων διατάσσει, ενώ ο θεωρητικός Descartes αποδεικνύει. Ο πρώτος δρμάει προς τη δύναμη, προς την υλική κατάκτηση, ο δεύτερος ζητάει την απόλυτη σαφήνεια και ενάργεια του λόγου. Και οι δύο είναι τέκνα της εποχής των· αλλά στον Βάκωνα η ζωή εξωτερικεύεται, γίνεται δύναμη που θέλει να κατακτήσει υλικά τον κόσμο, ενώ στον Descartes η ζωή εσωτερικεύεται, συλλέγεται στην σκοπιά του λογικού, στη γαλήνη του πνεύματος. Είναι ώσαν ο πρώτος ν' αρπάζει τα πράγματα με τον νοῦ του, ενώ ο δεύτερος αδράχνει τα πράγματα με τον νοῦ του. Ο Descartes είναι νομοθέτης του λόγου και δημιουργός της μεθόδου προς γνωστική, θεωρητική ερμηνεία και σύνταξη του κόσμου.

Ο Καρτέσιος ανοίγει τη συγγραφική του δράση με το κλασικό του έργο «Regulae ad directionem ingenii», «Κανόνες προς καθοδήγηση του λογικού», και προχωρεί ύστερα στο ονομαστό του έργο «Discours de la methode», «Λόγος περί της μεθόδου». Αργότερα γράφει τις «Meditationes de prima philosophiae» και τα «Prinzipia Philosophiae». Και τα τέσσερα αυτά έργα είναι συστηματικά, θέτουν και ερμηνεύουν τις αρχές του συστήματός

του. Ἐνῶς ὁ Βάκων ζητάει τὴ μέθοδο τοῦ ἐφευρίσκειν, *ars inveniendi*, τείνει πρὸς τὴν ὠφελιμότητα, ὁ Descartes θέλει τὴν ἐφεύρεση τῶν νοημάτων καὶ τῆς μεθόδου, δηλαδὴ τὴν καθαρὴν λογικὴν. Τί ἤθελε ὁ Descartes, τοῦτο φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πού εἶχε ἡ φιλοσοφία του ἐπάνω στὴ σχολὴ τοῦ Port Royal. Ἡ Λογικὴ πού ἐπήγαγεν ἀπὸ τὴ σχολὴν αὐτὴ ὡς τέχνη τοῦ σκέπτεσθαι εἶναι καρπὸς τοῦ καρτεσιανοῦ πνεύματος. Πέρα ἀπὸ τὴν εἰδίκευση ὁ Καρτέσιος ζητάει μίαν καθολικὴν ἐπιστήμη καὶ μίαν καθολικὴν μέθοδο. Θεμελιώνει τὴν ἐνότητα τῶν ἐπιστημῶν ἐπάνω εἰς τὸ δυναμικὸ σημεῖο τοῦ συστήματος: *cogito ergo sum*. Πρότυπο τῆς ἐπιστήμης εἶναι γιὰ τὸν Descartes τὰ μαθηματικά, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀκριβῶς ἔχουν ἀπ' ἀρχῆς ὡς τὸ τέλος λογικὴ ἐνότητα, ἐπειδὴ τὰ νοήματά τους εἶναι δεμένα μὲ κανόνες, συλλογισμοὺς καὶ συμπεράσματα. Ἡ ἀλήθεια φανερῶνεται μόνον λογικῶς συντεταγμένη, ἀλλιῶς δὲν ὑπάρχει. «Δὲν δέχομαι, λέγει, καμμιά ἀρχὴ στὴ φυσικὴ, ἢ ὅποια νὰ μὴν εἶναι δεκτὴ καὶ στὰ μαθηματικά, καὶ τοῦτο γιὰ νὰ μπορῶ, ὅλα ὅσα θὰ συμπεράνω, νὰ τὰ στηρίξω μὲ ἀποδείξεις». Ἔτσι ὑψώνει τὰ μαθηματικά ἀπὸ ἀπλῆ τυπικὴ ἐπιστήμη πού ἦταν σὲ παγκόσμια ἐπιστήμη, ἢ ὅποια καὶ μόνη καθορίζει καὶ ἐξηγεῖ ὅλα τὰ φυσικὰ φαινόμενα. Ἡ μαθηματικὴ ἐξήγηση τῶν φαινομένων ἀξίζει, ἢ ἐμπειρικὴ δὲν ἔχει ἀξία. Ὁ Καρτέσιος εἶναι ὡς πρὸς αὐτὸ πλατωνικός, γιατί θεωρεῖ τὰ μαθηματικά ὡς τὸ πρότυπο τῆς ἐπιστήμης καὶ ὡς γενικὴ ἐπιστήμη, ἢ ὅποια περιλαμβάνει μέσα της τὴν ἀστρονομία, τὴ μηχανικὴ, τὴν ὀπτικὴν καὶ τὴ μουσικὴν.

Τὸ μαθηματικὸ, γενικὸ καὶ συγκεντρωτικὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐνσωματώνεται κλασσικὰ μέσα στὴ μορφή τοῦ φιλοσόφου. Ἡ αὐστηρὴ συνέπεια, ἡ ἀπαγωγικὴ σκέψη καὶ κατακάθαρη γλωσσικὴ ἔκφραση εἶναι γνωρίσματα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Descartes. Καὶ τὰ τρία ὅμως αὐτὰ γνωρίσματα ὑπάρχουν ἐδῶ στὴν ἐντέλειά των. Τὸ γαλλικὸ πνεῦμα προσωποποιεῖται μέσα στὴν κλασσικὴ μορφή τοῦ Descartes. Ὁ

Descartes είναι ὁ δημιουργὸς τῆς Γαλλίας. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Descartes μὲ τὴν αὐστηρὴν λογικὴν τῆς καὶ μὲ τὴν καθαρωσύνην στὴν ἔκφραση θὰ γίνῃ τὸ μεγάλο σχολεῖο, ὁποῦθε θὰ περάσουν ὕστερα ὅλοι οἱ ἄνδρες πρὸς θὰ δοξάσουν τὴ Γαλλία στὴν πολιτικὴν, στὴν ἐπιστήμην, στὴν φιλοσοφίαν, στὴ στρατηγικὴν.

Εἶναι ὅμως δραματικὴ ἡ πάλη τοῦ Descartes γιὰ νὰ φθάσῃ ὡς τὰ θεμέλια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ. Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας Kuno Fischer ὀνομάζει τὴς *Meditationes* τοῦ Καρτεσίου μονολογικὸν δράμα, δραματικὸν μονόλογον. Πράγματι οἱ *Meditationes* ἐμφανίζουν ἀγωνιστικὴν φύσιν τοῦ πνεύματος μὲ δραματικὴν ὄντως ἐντασιν, ἡ ὁποία ἔχει κάτι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, πρὸς εἶναι τὰ αἰώνια δραματικὰ ἀγωνίσματα τοῦ πνεύματος. Ἡ διαφορὰ ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους — ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα τᾶλλα — εἶναι οἱ *Meditationes* εἶναι μονόλογος. Ἀλλὰ ὁ μονόλογος αὐτὸς εἶναι δραματικὸς, εἶναι μίαν ἐναγώνια στροφὴν τοῦ πνεύματος πρὸς τὰ μέσα, πρὸς ἐσωτερικὴν εἰρήνευσιν τοῦ πνεύματος, πρὸς αὐτοβεβαίωσιν τῆς διανοίας γιὰ τὸ εἶναι τῆς καὶ τὸ κῦρος τῆς. Ἀλλὰ μέσα στὸν φιλόσοφον γίνεται ἐντονώτερον ὅτι συνέχει τὴν ἐποχὴν. Καταλαβαίνει κανεὶς τὸν φιλόσοφον μόνον ἂν ἰδῇ μέσα τοῦ τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς νὰ φθάσῃ πρὸς ἓνα ἀπόλυτον μέτρο γιὰ ὅλα, ἂν ἰδῇ καὶ μέσα σ' αὐτὸν τὴν ἐναγώνια προσπάθειαν τοῦ αἰῶνα αὐτοῦ νὰ ἐνώσῃ καὶ νὰ συντάξῃ τὴν ζωὴν καὶ τὸν κόσμον σὲ μιὰ δυναμικὴ ἐνότητα, τὴν ὁποίαν θὰ ἐκφράσῃ ὕστερα ὁ Spinoza μὲ σιδερένιον τρόπον. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν πρέπει κανεὶς νὰ λησμονῇ ὅτι ἡ προσπάθεια τοῦ Descartes εἶναι θεωρητικὴ, ὅτι ὁ Descartes εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς τοῦ αἰῶνα του. Ὁ θεωρητικὸς ὅμως νοῦς προπορεύεται ἀπὸ ὅλες τὴς ἄλλες καὶ μάλιστα τὴς πρακτικῆς καὶ τεχνικῆς προσπάθειες. Ὁ θεωρητικὸς ἄνθρωπος εἶναι καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὸς, γιὰτὶ ἡ πράξις εἶναι πάντοτε ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας.

Γιὰ νὰ φθάσῃ, ν' ἀνέβῃ ὅμως ὁ φιλόσοφος στὴν ὑψηλὴ σκοπιὰ, ὁποῦθε θὰ μπορέσῃ νὰ ἐποπτεύσῃ θεωρητικῶς τὸν κόσμον, ἀποτραβιέται ἀπὸ τὸ πλημμύρισμα τῆς ζωῆς, ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτόν. Ὁ Descartes κάνει ἀκόμη καὶ κάτι ἄλλο, ἀποτραβιέται ἀπὸ τὸ μεγάλο τοῦ ἔθνος, ἀπὸ τὴ Γαλλία, καὶ αὐτοπεριορίζεται στὴ μικρὴ Ὀλλανδία, ὅπου ζῆ ἀπὸ τὰ 1629 - 1649, εἴκοσι ὀλόκληρα χρόνια μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του. Δέκα τρεῖς μικροὺς τόπους ἀλλάζει στὸ διάστημα αὐτὸ μέσα στὴν Ὀλλανδία ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ τὸν ὠθοῦσε νὰ εἶναι πάντα μόνος, ὀλοτελα κλεισμένος στὸν ἑαυτὸ του. Στὰ 1649 ἔλαβε πρόσκληση ἀπὸ τὴ βασίλισσα τῆς Σουηδίας Χριστίνα νὰ πάῃ στὴ Στοκχόλμη. Ἐκεῖ ὁ Descartes ἀνέπτυξε τὴ φιλοσοφία του στὴ βασίλισσα. Στις 11 ὅμως Φεβρουαρίου τοῦ 1650 ἀπέθανε, γιατί ὁ λεπτός του ὄργανισμός δὲν ἄνθεξε στὸ τραχὺ κλίμα τοῦ Βορρᾶ.

«Μακριὰ, λέγει ὁ ἴδιος, στὸ κύριο ἔργο του «Prinzipia philosophiae», ἀπὸ κάθε περισπασμό, ἀπὸ κάθε φροντίδα, μακριὰ ἀπὸ ὅλα τὰ πάθη, κλεισμένος ὅλη τὴν ἡμέρα ἔμενα μόνος στὸ δωμάτιό μου». Ἔτσι περιγράφει ὁ ἴδιος τὴ μεγάλη ὥρα, τὴν ὥρα ποὺ πρωτογεννήθηκε μέσα στὸ νοῦ του ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοσοφίας του. Στις Meditationes πάλι περιγράφει πῶς εἶναι καθισμένος κοντὰ στὴ φωτιά, τυλιγμένος μέσα στὸν χειμωνιάτικο χιτῶνα του, καὶ γράφει τὸ ἔργο του. Πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ ὥρα αὐτὴ τῆς γεννήσεως τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας ἀπὸ τὶς μεγάλες ὥρες, ὅποτε γεννήθηκε ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία! Στὴν Ἑλλάδα ἡ φιλοσοφία γεννιέται μέσα στὸ ἠλιόλουστο, κατάφωτο πλαστικὸ περιβάλλον ὡς ἐλεύθερος καὶ πραγματικὸς διάλογος. Ἐδῶ ὁ Σωκράτης διαλέγεται καὶ φιλοσοφεῖ μέσα στὶς παλαιστρες, στὰ γυμνάσια καὶ στοὺς ἄλλους ἐλεύθερους χώρους τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας. Ἀκόμη καὶ ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία εἶναι ἓνας μεγάλος διάλογος. Στὴ δυτικὴ Εὐρώπη ὁ φιλοσοφικὸς ἄνθρωπος ἀποτραβιέται ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ κλείνεται στὸ

σπουδαστήριό του. Ὁ Κάντιος φιλοσοφεῖ κλεισμένος στὸ δωμάτιό του, καθισμένος κοντὰ στὸ παράθυρο τοῦ γραφείου του τὴν ὥρα ποὺ ἔρχεται τὸ λυκόφως. Ὁ Fichte ἐπίσης συλλαμβάνει τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐγὼ καθισμένος κοντὰ στὴ φωτιὰ μέσα στὸ δωμάτιό του. Μέσα στὴν ἀπόλυτη μόνωση ἀναζητεῖ καὶ εὐρίσκει ὁ Καρτέσιος τὸ ἀρχιμήδιο σημεῖο τῆς φιλοσοφίας του, τὸ «π ᾧ σ τ ὦ» τὸ cogito. Μὲ τὴ μεθοδικὴ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ὄλων τῶν ἄλλων καταλήγει ὁ Descartes στὸ σταθερὸ σημεῖο· στὸ cogito. Γιὰ ὅλα μπορῶ ν' ἀμφιβάλλω, λέγει ὁ Descartes, ὅμως δὲν μπορῶ ν' ἀμφιβάλλω ὅτι εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος ποὺ ἀμφιβάλλει. Ὅσο ἄστατα κι' ἂν εἶναι ὅλα τ'ἄλλα γύρω μου καὶ μέσα μου, ὅσο ἀμφίβολα κι' ἂν εἶναι, ὅμως ἐγὼ ποὺ ἀμφιβάλλω γιὰ ὅλα εἶμαι τὸ σταθερὸ σημεῖο τοῦ κόσμου, εἶμαι ἡ σκοπιά, ὅπουθε ἀνοίγεται ἡ προοπτικὴ πρὸς τὸν κόσμον καὶ γίνονται τὰ μεγάλα σχεδιάσματα καὶ νομοθετήματα μέσα στὸ χάος τῶν αἰσθήσεων καὶ τῶν φαινομένων. Μὲ τὴν Ἀναγέννηση εἶχε ἀποκατασταθῆ ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν Μεσαίωνα εἶχε ἀρκετὰ συμπιεσθῆ. Ὅμως ἤδη ὁ Γαλιλαῖος καὶ ὁ Κέπλερ ἀρχισαν νὰ ὑπερνικοῦν τὴν αἰσθησιαρχία τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ προχώρησαν στοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ὅ,τι ἀρχισε μὲ τὸν Γαλιλαῖο καὶ τὸν Κέπλερ ἀποπερατώνεται μὲ τὸν Descartes, ὁ ὁποῖος ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον νὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπ' τὶς αἰσθήσεις, γιατί αὐτὲς δίχως τὴ διάνοια μᾶς ἀκρῆνουν στὴν ἀβεβαιότητα, τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἀγνωσία. Ἡ διάνοια μόνον μᾶς δίδει γνώση καὶ ἀσφάλεια. Μὲ τὴ σχεδία τῆς διανοίας περνοῦμε τὸν ὠκεανὸ τῶν ἐντυπώσεων, τὸ ρεῦμα τῶν αἰσθήσεων μὲ τὰ ἀπειρόμορφα βιώματά των. Τέλος μὲ τὴ διάνοια ἐπιστρέφουμε ὡς τὴν πρώτη ἀρχὴ τοῦ εἶναι μας, ἡ διάνοια μᾶς φέρνει, κατὰ τὸν Descartes, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὁ πατὴρ τῆς νέας φιλοσοφίας ἐξαρτᾷ ὅλη τὴ βεβαιότητα τοῦ λόγου, ὅλη τὴν ἐσωτερικὴ ἀσφάλεια τῆς διανοίας ἀπὸ τὸν ἑ-

διο τὸν Θεό, γιατί αὐτὸς εἶναι ἡ πηγή τῆς ἀλήθειας. Ἀπὸ τὴν αὐτοβεβαίωση ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγή τῆς ἀλήθειας, fons veritatis, ἔρχεται τέλος καὶ ἡ πεποίθηση ὅτι καὶ ὁ κόσμος τῶν αἰσθήσεων, τῶν σωμάτων καὶ τῶν διαστάσεων, δὲν εἶναι ἀπλῆ ἀπάτη. Δίχως τὴν πεποίθηση ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀληθινός, ὅτι αὐτὸς εἶναι ἡ ἀλήθεια, δὲν μπορῶ νὰ ἔχω ἐμπιστοσύνη οὔτε στὴ βεβαιότητα τῆς γεωμετρίας.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΔΗΣ